(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

पंजाब राज्य विद्युत मंडळ आणि अन्य

विरुद्ध

अश्विनी कुमार

१४ मार्च १९९७

[न्यायमूर्ती के. रामास्वामी आणि न्यायमूर्ती जी.बी. पटनायक]

विद्युत अधिनियम, १९१०/विद्युत (पुरवठा) अधिनियम, १९४८ :

वीज शुल्काची थकबाकी-वसुली- दिवाणी खटला दाखल करणारे ग्राहक- विद्युत मंडळाला थकबाकी वसूल करण्यापासून रोखण्यासाठी कायमस्वरूपी मनाई आदेशासाठी-दाव्याचा आदेश-उच्च न्यायालयाने दुस-या अपीलमध्ये पुष्टी केलेला हुकूमनामा - अधिनिर्णित केले की : दिवाणी न्यायालयात प्रकरण आणि उपायाचा लाभ घेण्यासाठी पक्षाला निर्देश न देता घोषणापात्र सादर करणे भारतीय विद्युत कायदा भारतीय विद्युत (पुरवठा) अधिनियमांतर्गत आणि त्या अनुषंगाने मंडळाने वेळोवेळी जारी केलेल्या सूचनांनुसार प्रदान केले आहे.- जर ग्राहक हे मंडळ/अपीलीय प्राधिकरणाने दिलेल्या आदेशाबाबत समाधानी नसतील , तर तो घटनेच्या अनुच्छेद २२६ नुसार उपलब्ध असलेल्या उपायाचा लाभ घेऊ शकतो.- आवश्यकतेनुसार खटला दाखल करून घेण्यायोग्य नसेल -ग्राहकाला अपील करण्याचे स्वातंत्र्य आहे, तरीही, तो मागणीनुसार सहा मासिक हप्त्यांमध्ये रक्कम देईल- जर तो यशस्वी झाला, तर मंडळ त्याला व्याजासह रक्कम परत करेल.

दिवाणी अपिलीय न्यायाधिकारक्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक २५०७/१९९७.

पंजाब आणि हरियाणा उच्च न्यायालयाच्या आर.एस.ए. १८६५/१९९१ मधील दिनांक ९/१२/९२ रोजीच्या निकाल आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यांसाठी उपस्थित वकील :आर.एस. सोढी .

उत्तरार्थींसाठी उपस्थित वकील: कु. अर्निता गुप्ता.

न्यायालयाचा खालील आदेश देण्यात आला:

अनुमती दिली .

आम्ही दोन्ही बाजूंच्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे ऐकले आहे.

विशेष अनुमती द्वारे केलेले अपील हे पंजाब आणि हरियाणा उच्च न्यायालयाच्या आर.एस.ए. १८६५/१९९१ मधील दिनांक ९/१२/९२ रोजीच्या निकालावरून उद्भवते. अपिलार्थी-मंडळाने १६ जानेवारी १९८३ रोजी उत्तरार्थीस विद्युत ऊर्जा पुरवठ्याचे कनेक्शन दिले होते. बसवलेल्या मीटरमध्ये छेडछाड झाल्याचा संशय असल्याने ते ६ मे १९८४ रोजी काढून टाकण्यात आले. उत्तरार्थीने केलेल्या अर्जावर, ९ मे, १९८४ रोजी नवीन मीटर बसवण्यात आले. १८ मार्च १९८५ रोजी १,९०,४९८.७९रुपयाचे बिल क्रमांक ४४ जे डिसेंबर १९८३ ते १६ जानेवारी १९८५ या कालावधीसाठी उत्तरार्थीस पाठवले होते. व्यथित होऊन, मंडळ किंवा त्यांच्या अधिकाऱ्याद्वारे थकबाकी वसूल करण्यास प्रतिबंध घालण्यासाठी कायमस्वरूपी मनाई हुकूमासाठी २५ मार्च १९८५ रोजी उत्तरार्थीने दिवाणी दावा क्रमांक ८५/१९८५ दाखल केला. १६ सप्टेंबर १९८७ रोजी उपन्यायाधीशांनी हुकूमनामा मंजूर केला. अपीलावरून पुष्टी झाली आणि दुसरे अपील फेटाळण्यात आले. त्यामुळे विशेष अनुमती याचिकेद्वारे हे प्रस्तूत अपील.

१९ जुलै १९९६ रोजी जेव्हा हे प्रकरण सुनावणीसाठी आले तेव्हा या न्यायालयाने त्यांच्या अभिलेखावर असलेल्या विक्री माहितीपुस्तिकेतील कलम ४, निर्देश ११५ (१) ('?) चे अवलोकन करून आदेश पारित केला ज्यात मीटर अचूक असल्याचे अनुसरण केले, परंतु त्यातील रीडिंग चुकीचे होते. वादाचे निराकरण करण्यासाठी अवलंबिल्या जाणाऱ्या प्रक्रियेशी संबंधित सूचना विवाद अभिलेखाचा भाग बनविली गेली नाही आणि म्हणून, अपीलकर्त्याला त्या संदर्भात आवश्यक अभिलेख सादर करण्याची वेळ देण्यात आली.   त्या अनुषंगाने अभिलेखावर नोंद घेण्यात आली आहे.

आता हे स्पष्ट झाले आहे की, त्या दृष्टीने वीज मंडळानेच वेळोवेळी परिपत्रके जारी केली आहेत.परिपत्रक क्रमांक १११/८०, दिनांक २० डिसेंबर १९८०हे पूर्वीच्या परिपत्रक क्रमांक १५१११७९ दिनांक २१/०२/१९७९ आणि परिपत्रक क्रमांक ४७२३/संवर्ग दिनांक २४/०७/१९८० यांमध्ये आंशिक बदल करून जारी केले गेले. त्यात असे नमूद केले आहे की भरारी पथक/अंमलबजावणी कर्मचारी यापुढे दोषी ग्राहकांच्या संशयित परिसराच्या तपासणीच्या संदर्भात त्यांचा अहवाल तयार करतील आणि ग्राहकांना तत्सम नोटीस त्याच वेळेस देऊन त्याची एक प्रत संबंधित एस.डी.ओ /डी. एस. ला पाठवतील. त्यानंतर, भरारी पथक त्यांचे निष्कर्ष किंवा आधीच सूचित केलेल्या दंडाच्या प्रमाणात सुधारणा करणार नाहीत. ५,०००/- रुपये पर्यंत थकबाकी असल्याची प्रकरणे अधीक्षक अभियंता/डी .एस. आणि ५,०००/- रुपयांच्या पुढे थकबाकी असल्याची प्रकरणे ही सी.इ. किंवा डी .एस. द्वारे पुनरावलोकन करण्यायोग्य असतील. त्यानंतर, २६ नोव्हेंबर १९८१ च्या आदेश क्रमांक ४२७ अन्वये निर्देश जारी करण्यात आले होते की, ग्राहकांशी वाटाघाटी किंवा न्यायालयातून प्रकरणे मागे घेणे किंवा लवादाची कार्यवाही किंवा सदोष मीटर प्रकरणे याबाबत समितीद्वारे हाताळली जातील ज्यामध्ये (१) मुख्य अभियंता (D.S. संबंधित डी. एस.); (२) वित्त सदस्यांद्वारे ठरविलेले मुख्य लेखा अधिकारी किंवा मुख्य लेखा परीक्षक; (३) विधी सल्लागार; (४)

संचालक, व्यावसायिक यांचा समावेश असेल. वरील समिती प्रत्येक प्रकरणात ५०००/- रुपया पर्यंतच्या थकबाकीबाबत अधिकाराचा वापर करेल आणि न्यायालयात प्रलंबित असलेल्या माफीची अंमलबजावणीची प्रकरणे वगळता इतर सर्व प्रकरणांत निर्णय घेईल.

त्यानंतर, दिनांक ५ डिसेंबर, १९८४ रोजी जरी केलेल्या परिपत्रक क्रमांक १११/१९८४ मध्ये परिच्छेद २(i) आणि २(ii) मध्ये पूर्वीच्या परिपत्रकांमध्ये दिलेल्या भरारी पथकाच्या अधिकारांचा पुनरुच्चार करण्यात आला आहे. भरारी पथक /अंमलबजावणी कर्मचारी त्यांचे निष्कर्ष किंवा आधीच सूचित केलेल्या नुकसानभरपाईच्या प्रमाणात सुधारणा करणार नाहीत. खंड (iii) अंतर्गत ग्राहकांना एकदा सूचित केल्यानंतर नुकसानभरपाईच्या रकमेचे पुनरावलोकन करण्याची तरतूद खालील अधिकाऱ्यांसाठी आहे:

अ)	१०,०००/- रुपयांपर्यंतची प्रकरणे	एस.ई /डी. एस.
(ब)	१०,०००/- रुपयांपेक्षा जास्त आणि ५ लाख रुपयांपर्यंतची प्रकरणे	सी. ई./डी. एस.
(क)	५ लाख रुपयांपेक्षा जास्त प्रकरणे. (संचालक/अंमलबजावणीच्या माध्यमातून सी. ई /व्यावसायिक द्वारा संचालक/ अंमलबजावणी यांच्या द्वारे प्रकरण दाखल केले जातील)	सदस्य (टी)

खंड (v) असे आधारतत्व आहे ज्यात असे नमूद केले आहे की जेथे ग्राहक स्वत: भरारी पथकाचे निष्कर्ष स्वीकारतो आणि नुकसान भरपाईची रक्कम भरतो, अशा प्रकरणांचा नंतर डी.एस. अधिकाऱ्यांच्या पुनरावलोकनाचा विषय होणार नाही.

खंड (vi) मध्ये अशी तरतूद आहे की डी. एस. अधिकारी फ्भरारी पथकाच्या निष्कर्षांशी सहमत किंवा असहमत असले तरीही, परंतु जर ग्राहकांनी दंडाबाबत विरोध केला, तर अशा ग्राहकाचे पुनरावलोकन अपील हे एस. डी. ओ ./डी. एस. यांच्याद्वारे नोंदवले जाईल व ते संबंधित आणि योग्य त्या मार्गाने पुनरावलोकन प्राधिकरणाकडे पाठविले जाईल . परिच्छेद (vi) च्या उप-परिच्छेदामध्ये योग्य त्या मार्गाबाबत नोंद केली गेली आहे.परिच्छेद (vii) सूचित करतो की पुनर्विलोकन करणाऱ्या अधिकाऱ्याद्वारे पुनर्विलोकन अपीलचा निर्णय वियोगाच्या निर्धारित कालावधीत केला जाईल याची खात्री करण्यासाठी सर्व प्रयत्न केले जातील; जेथे असे करणे शक्य नसेल तेथे, ग्राहकाला पुनरावलोकन प्राधिकरणाने प्रतिसाक्षणासाठी नुकसान भरपाईच्या रकमेपैकी किमान ७५% रक्कम जमा करण्यास सांगितले जाईल जेणेकरुन खंडित होण्याच्या निर्धारित कालावधीच्या समाप्तीनंतर पुरवठा पूर्ववत करता येईल. जर एखादा ग्राहक वर नमूद केलेल्या पद्धतीने ठरवलेली रक्कम जमा करण्यासाठी पुढे येत नसेल, तर पुनरावलोकन/अपील अंतिम होईपर्यंत पुरवठा पूर्ववत केला जाणार नाही.

त्यानंतर ७ ऑगस्ट १९८९ रोजीच्या परिपत्रक क्रमांक २६/१९८९ अंतर्गत या स्थितीचा आढावा घेण्यात आला.त्यात असे गृहीत धरले आहे की या समितीचे अध्यक्ष संबंधित अधीक्षक अभियंता/डी. एस. असतील आणि त्यात खालील सदस्य असतील:

१.	एस.ई./डी.एस.	समितीचे अध्यक्ष.

२.	२ एक्स. ई. एन. /डी. एस. संबंधित.	सदस्य संयोजक.
३.	एक्स. ई. एन./अंमलबजावणी.	सदस्य (अंमलबजावणी कर्मचाऱ्यांनी केलेल्या तपासणीशी संबंधित प्रकरणांसाठी).
४.	ए. ओ . ओ . /फिल्ड	सदस्य
५.	उद्योग प्रतिनिधी	सदस्य

पुढे अशी तरतूद करण्यात आली आहे की, प्रत्येक प्रकरणात 30,000/- रुपयांपर्यंतची परत न येण्याजोगी रक्कम माफ करून वसुलीसाठीच्या सर्व प्रकरणांचा आढावा घेण्याचे आणि निर्णय घेण्याचे अधिकार समितीला असतील.ही समिती अंमलबजावणी तपासणीतून उद्भवलेल्या प्रकरणांसह सर्व वादग्रस्त प्रकरणांचा निर्णय घेईल.ही समिती सामान्य निष्पक्षता आणि समानतेच्या आधारावर काम करेल, विभागाच्या कठोर सूचनांच्या आधारे नव्हे.अशा प्रकारे, असे दिसून येईल की मंडळाने जारी केलेल्या या वैधानिक नियमांचा उद्देश विवादांचा अनावश्यक विलंब न करता त्वरित निपटारा करणे हा आहे, जेणेकरून नियमांनुसार मागणी केल्याप्रमाणे जोडणी तोडल्यामुळे किंवा आकारलेली रक्कम न भरल्यामुळे ग्राहकांना दीर्घ कालावधीसाठी त्रास होऊ नये.त्याच वेळी मंडळाला ग्राहकांकडून त्वरित रक्कम वसूल करण्याचा देखील अधिकार आहे, जेणेकरून मंडळ कार्यक्षमतेने आणि प्रभावीपणे कार्य करेल आणि ग्राहकांना कोणतीही गैरसोय न होता विजेचा पुरवठा करेल कारण विद्‌युत उर्जेचा पुरवठा न झाल्याने उद्योगाच्या प्रगतीला अडथळा येतो.

मग प्रश्न हा उद्भवतोःदिवाणी न्यायालय प्रकरणाची सुनावणी करणे आणि विनंती केल्याप्रमाणे मनाई आदेश जारी करणे न्याय्य ठरेल का?श्री. गोयल यांनी युक्तिवाद केल्याप्रमाणे, हे खरे आहे, की दाव्याच्या समर्थनीयतेबाबत लेखी निवेदनात आक्षेप घेण्यात आले होते, परंतु ते सोडून देण्यात आले. दिवाणी प्रक्रिया संहितेच्या कलम ९ मध्ये अशी तरतूद आहे की दिवाणी न्यायालय विशिष्ट अधिकारक्षेत्राच्या अधीन राहून दिवाणी स्वरूपाच्या सर्व प्रकरणांची सुनावणी करेल, जोपर्यंत त्यांची दखल स्पष्टपणे किंवा आवश्यक परिणामांद्वारे प्रतिबंधित केली जात नाही.सदर दावा दाखल करण्यायोग्य नसेल. हे खरे आहे की सामान्यतः, दिवाणी न्यायालयाला दिवाणी स्वरूपाच्या वादग्रस्त प्रश्नांमध्ये संपरीक्षा घेण्याचे आणि प्रकरण चालवण्याचे अधिकारक्षेत्र आहे, जेथे प्रक्रियेच्या मूलभूत निष्पक्षतेचे उल्लंघन केले गेले आहे. पूर्वसूचित केलेल्या वैधानिक परिपत्रकांवरून असे सूचित होते की नियमांमध्ये प्रक्रियेची मूलभूत निष्पक्षता विहित केली गेली आहे आणि तिचे पालन केले जात आहे. आवश्यक अभिप्रेत अर्थाद्वारे , दिवाणी प्रकारचे प्रयोजन वगळण्यात आले आहे.परिणामी, भारतीय विद्युत अधिनियम आणि भारतीय विद्युत (पुरवठा) अधिनियम आणि त्या वतीने मंडळाने वेळोवेळी जारी केलेल्या सूचनांनुसार दिलेल्या उपायाचा लाभ घेण्याचे पक्षकाराला निर्देश दिल्याशिवाय दिवाणी न्यायालयाद्वारे या खटल्याची सुनावणी करणे आणि न्याय निर्णय देणे न्याय्य ठरणार नाही.

श्री गोयल यांनी असा युक्तिवाद केला आहे की प्राधिकरणाने पक्षकारांचे म्हणणे ऐकले नाहीत किंवा तर्कसंगत आदेशही दिले नाहीत.त्यामुळे, दाव्याच्या उपायाचा लाभ घेण्यास पक्षांना प्रतिबंधित केले जाऊ शकत नाही. असा व्यापक आणि सामान्यीकृत प्रस्ताव आम्ही स्वीकारू शकत नाही.जेव्हा वैधानिक सूचनांद्वारे पुनरावलोकनाच्या माध्यमातून अपील करण्याची तरतूद केली जाते आणि पक्षांना उपाय वापरण्याचे निर्देश दिले जातात, तेव्हा प्राधिकार्यांना ग्राहकाने उपस्थित केलेल्या सर्व आक्षेपांचा विचार करण्याचे आणि त्या वतीने युक्तियुक्त आदेश पारित

करण्याचे अधिकार दिले जातात, जेणेकरून मंडळ/अपीलीय प्राधिकरणाने पारित केलेल्या आदेशाने समाधानी नसल्यास पीडित ग्राहक संविधानाच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत उपलब्ध असलेल्या उपायांचा लाभ घेऊ शकतील . म्हणून, आवश्यक अभिप्रायांद्वारे, योग्य सक्षम प्राधिकरणाने पक्षांचे म्हणणे ऐकून घेतले पाहिजे, त्यांच्या आक्षेपांचा विचार केला पाहिजे आणि दावा स्वीकारून किंवा नाकारून तर्कयुक्त आदेश पारित केला पाहिजे.अर्थात हे दिवाणी न्यायालयाच्या निर्णयासारखे नाही. त्यानंतर असा युक्तिवाद केला गेला आहे की उत्तरार्थीस अल्पावधीतच मोठ्या प्रमाणात बिल भरावे लागले आहे; त्यामुळे हस्तक्षेपासाठी हे प्रकरण आहे.आम्हाला वादात कोणतेही बळ आढळले नाही.असे असू शकते की वकिलांनी दिलेल्या सल्ल्यामुळे उत्तरार्थीने विभागीय अपील करण्याऐवजी दाव्याच्या उपायाचा मार्ग अवलंबिला आहे. आमच्या मते, आवश्यक अभिप्रेत अर्थानुसार प्रकरण दाखल करून घेण्यायोग्य नाही. त्यामुळे, उत्तरार्थींना आजपासून सहा आठवड्यांच्या आत अपील करण्याच्या उपायाचा लाभ घेण्याचे आणि मंडळासमोर वास्तविक आक्षेप मांडण्याचे स्वातंत्र्य आहे आणि मंडळ/अपीलीय प्राधिकरण, आधी दर्शविल्याप्रमाणे, गुणवत्तेनुसार प्रकरणांचा विचार करून निपटारा करेल.

पुढे असा दावा केला जातो की प्रतिवादीकडून मोठी रक्कम आकारण्यात आली आहे.त्याला ही रक्कम एकरकमी भरणे कठीण जाईल.त्यामुळे त्याला हप्त्यांमध्ये रक्कम भरण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते.आम्हाला असे आढळले की त्यांची विनंती योग्य आहे आणि दीर्घ कालावधी लक्षात घेता, आम्ही निर्देश देतो की अत्तरार्थी हे मागणी केलेली रक्कम सहा मासिक हप्त्यांमध्ये देईल. पहिला हप्ता ५ एप्रिल १९९७ रोजी किंवा त्यापूर्वी भरला जाईल. जर तो अपील करण्यात किंवा कार्यवाहीमध्ये यशस्वी झाला तर, मंडळ रक्कम जमा केलेल्या तारखेपासून १२ टक्के वार्षिक दराने व्याजासह रक्कम परत करेल.

त्यानुसार अपील मान्य करण्यात येत आहे, परंतु परिस्थितीनुसार खर्चाबाबत कुठलाही आदेश नाही

आर. पी   अपील मान्य करण्यात येत आहे.

****

<u>अस्वीकरण</u>

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल."

****